

ליל בדיקת חמץ (וברכת החמה בתקופתה) תשס"ט

סימן נט

ספק קבוע (ד' שיטות הראשונים)

וענין קבוע (ג' דרכים)

הגמ' מהדורא

עה. ולעומת זאת כשי' רש"י בסוגיא שם, [וכ"ה בסוגיא], דבספק קבוע ל"מ רוב, כ' הרא"ה בסוגיא, וקשיא ליה בכל בשר הנמצא בעיר דאזלין בתר רוב חנויות, אמאי לא נסתפק שמא נפל מלוקח שלקח מן הקבוע ואית ביה דין קבוע, ותי' דבסתמא יודע הלוקח היכן לקח, ולא נולד הספק אלא היום כשהבשר בעיר ואינו קבוע, [וכ"כ הר"ן בפסחים ט, ב], ומבואר בדבריו, דבספק קבוע ל"מ רוב, ובי' הרא"ה טעמא דמילתא, דכיון דהוי ספק אם נפל מן הלוקח והוי קבוע או לא, אמרינן סד"א לחומרא.

ולפי הרא"ה, הא דל"מ רוב בספק קבוע, היינו היכא דבעי מה"ת רוב להכשיר, דבזה אמרינן בספק קבוע דסד"א לחומרא, אבל היכא דלא בעינן רוב אלא מדרבנן, אף בספק קבוע מהני רוב.

וכ"ה להדיא בב"י (סו"ס ו), בטעם ד' הטור דבספק אם הלך הבעל אצלה או הלכה אליו דמהני רוב, ופי' דכיון דבסוגיא לא בעי רוב אלא משום מעלה ביוחסין, וכמב' בתוס' עה, ב, דמה"ת סגי בחזקה, אף בספק קבוע מהני רוב, ואזלינן לקולא שאין כאן קבוע.

עו. והדברים צ"ב, מה שייך לדון בסי' קבוע דין סד"א לחומרא, דאם הספק הוא אם נבעלה לכשר או לפסול, דמחמת ספק קבוע אפשר להסתפק מיד שמא נבעלה לפסול, שוב אין כאן רוב כלל, בין מה"ת ובין מדרבנן, ואפי' בהרוב להחמיר לא יועיל לאסור, וכד' הב"ש (ד' דרוב פסולין בספק קבוע ל"מ לדון כממזר ודאי לאוסרו מה"ת, ואם יש ספק מוקדם, סי' רוב סי' קבוע, ואת"ל קבוע סי' נבעלה לפסול, שוב הו"ל סי"ס וכד' הריטב"א, ומ"מ אין כאן סד"א לחומרא.

ובפרט צ"ב לי' הרא"ה, דאמרינן סד"א לחומרא לגבי הספק האם הוא קבוע או לא, ומה שייך חומרא בספק זה, וענין סד"א לחומרא שייך בספק האם נבעלה לכשר או לפסול, דנחמיר לחשוש שנבעלה לפסול.

הגמ' מהדורא

עז. ונמצא, כל ג' השיטות הללו תמוהות, שיטת הרמב"ן ודעימיה דאיכא רוב, (וזה יבואר בענף ג), שיטת הריטב"א דאיכא סי"ס, (וזה בענף ב), ושיטת הרא"ה דאמרינן ביה סד"א לחומרא, (ואף זה בענף ב).

ותחילה (בענף א) נרד לשורש הענין, ספק הכרעת רוב, ושאר הכרעות, ואחר שיתבאר ענין זה (ובכלל זה דעת רש"י), יתבאר אף שאר השיטות שעמה.

ע. טו, א דאזיל איהו לגבה וכו'.

ד' הגמ' מתפרשים בבי' אופנים, הא', דכיון דהיכא דידוע דאזלא לגביה אית ביה דין קבוע, גזרו דלעולם לא ילכו אחר רוב העיר, והב', דכיון שיש ספק אם אזיל לגבה או אזלא לגביה, לא שייך לילך אחר רוב העיר, דמחמת האפשרות שאזלא לגביה והו"ל קבוע, לעולם ל"מ רוב העיר.

הגמ' מהדורא

[ויתכן דתליא בבי' הגירסאות, שהביא הב"י (סו"ס ו), אי גרסינן לא צריכא דאזלא איהי לגביה, או גרסי' איכא דאזלא איהי לגביה, אבל הב"י ביאר ההבדל הגירסאות באופ"א].

עא. ויסוד הנדון הוא בכה"ג דיש לנו ספק האם הבעל נייד או קבוע, האם בכה"ג מהני רוב העיר או לא, דאי נימא דמהני רוב העיר בכה"ג, ליכא דין קבוע אלא בידוע שהבעל קבוע, אלא שגזרו שלא לילך אחר רוב העיר, שמא יבואו להתיר בידוע שהבעל קבוע, וכאופן הא', ואי נימא דל"מ בכה"ג מחמת הספק קבוע, הרי מתפרש כהאופן הב', דלא אזלינן אחר רוב העיר, מחמת הספק מי הלך למי.

עב. ותחילת הנדון בקידושין עג,א, דאמרו דדבר תורה שתוקי כשר, דרוב העולם כשרים, ואף אם נבוא לאסור שמא הלכה האשה לבעל והו"ל קבוע, הו"ל ממזר ספק, דשרי מה"ת; הרי דבספק קבוע ל"א בתר רובא, וכ"כ רש"י.

אבל ברמב"ן וברשב"א ובריטב"א כ' מסברא דבספק קבוע מהני רוב, והק' על ד' הגמ' אמאי בעי להתיר דממזר ספק, וכי' דהוא לרווחא דמילתא, ולא אתי קרא דהיתר ממזר ספק אלא היכא דליכא רוב.

עג. ובטעמא דמהני רוב בספק קבוע, כ' הרמב"ן והרשב"א, דכיון דאי הוי נייד יש כאן רוב, ואי הוי קבוע יש כאן מע"מ, אכתי איכא רובא להיתר.

והדברים סתומין, במה יש רוב להתיר ע"י ספק רוב.

עד. ובריטב"א כ' דהוי סי"ס, ספק אם הו"ל קבוע, ואת"ל קבוע ספק נבעלה לכשר.

ואף בדבריו יקשה, חדא דשם אונס חד הוא, דלעולם ההיתר הוא מחמת שנבעלה לכשר, [והריטב"א גופיה ט,א הסכים לכלל זה, דבשם אונס חד הוא ל"מ סי"ס], ועוד דהו"ל סי"ס שאינו מתהפך, דאם נסתפק שמא נבעלה לפסול, אין כנגד צד זה אלא צד א' להתיר, דלא נבעלה לפסול אלא לכשר.⁴⁶⁸

⁴⁶⁸ ושם י"ל דס' קבוע הו"ל כס' על, ואינו כדור כסנר.

א

דהנה עיקר הנדון בספק רוב ספק קבוע, יש בו שינוי גדול מכל דיני ספיקות, כיון דלא שייך דיני ספיקות על כללי הכרעת הספקות עצמן, דבשלמא בספק האם החתיכה אסורה או

עח. וכשנתבונן בסברא תראה, דעיקר השיטה דבספק רוב איכא דין ספק רוב, [בין לרוב, בין לסד"א לחומרא, ובין לסי"ס], תמוהה מאוד.

סימן נמ

בתולה נשאת יד: מו.

אבל בתוסי לקמן כב, וב"ק עב, א מבו' להדיא דעדים שהם ספק כשרים מהני עדותם לאשווי ספק, והרי אף נאמנות עדים לא שייך לדון בה דיני ספקות, דלמא קמי שמיא הדין להאמינם, ואינם מועילים אלא למסופק היודע מהם ומכריע על פיהם.

פ. אבל הביאור הפשוט בזה, דהא דעדים ספק כשרים מהני לאשווי ספק, אין הכוונה דמספק"ל שמא כשרים והדין להאמינם לגמרי, או פסולים ואין דין להאמינם, ומחמת הספק שמא צריך להאמינם מהני עדותם לאשווי ספק, וכדנתי דל"ש לדון דקמי שמיא גליא שהדין להאמינם, אלא שאנו דנים מה כח הנאמנות לעדים שהם ספק כשרים, דכשם שנתנה תורה נאמנות לעדים כשרים, כך עלינו לדון מהי הנאמנות לעדים ספק כשרים, ויש כאן דין נאמנות חדש לענין שנסתפק מחמתם.

פא. וזהו יסוד גדול במקום שדיני הכרעת הספקות מסופקים, דאין כאן ספק שמא עלינו להכריע באופן מסוים, אלא דין הכרעה חדש מחמת הספק; בינה זאת.

הנהיגה

מותרת, שייך לדון דקמי שמיא גליא דחתיכה זו חלב היא, והיא בכלל החלב שנאסר בתורה, ולדידן שאין אנו יודעים נאמרו הלכות ספקות, כיצד עלינו לחוש שחתיכה זו היא חלב האסור, אבל בדיני הכרעת הספקות לא שייך לדון דקמי שמיא גליא שיש כאן הכרעת רוב או דין קבוע דניחוש לה, דקמי שמיא ליכא ספיקא כלל, וליכא לא דין רוב ולא דין קבוע, וכל דיני הכרעת הספיקות הם למסופק בלבד, דבספיקא ידידה נאמרו לו דיני ספיקות, והכרעת רוב שאינה ידועה למסופק ליה בה מידי.

ואפי' אי נימא דבמקום הכרעת רוב הוי היתר גמור, ודומיא דספק ערלת חו"ל, דכ' הר"ן (סופ"ק דקידושין) דהיודע שהיא ערלה יכול לספק לחברו מדהוי היתר גמור, מ"מ אין ההיתר הגמור קיים אלא מחמת הכרעת הרוב, וכל ענין הכרעת הרוב היא בדיני המסופק, וכל שאין האדם יודע הכרעת רוב זו אינה קיימת, ואפי' קמי שמיא, וצ"ע.

הנהיגה

עט. ומעתה הרי היה צריך להיות, דבספק רוב ליכא הכרעת רוב כלל, כיון דאין למסופק הכרעת רוב שיכריע על פיה, [וכן כ' בתחילה הגר"ש א א, ושוב כ' דכל שיתכן שיוודע לו הרוב חשיב אפשרות המתרת, וצ"ע בסברתו].

ב

ובזה חידש הרא"ה דרך נוספת, דהנה בקבוע ודאי שעושה ספק, נכלל בזה תרתי, לחומרא ולקולא, וכמבוי בגמ', וקבוע לחומרא ענינו שצריך לחשוש לצד הקבוע אפי' במקום רוב, וקבוע לקולא ענינו שאפשר לסמוך על צד הקבוע במקום שהספק לקולא, אפי' במקום רוב.

ומעתה, גבי ספק קבוע, ס"ל לרא"ה שהענין מתחלק, דבדין קבוע לחומרא, שהוא החיוב לחוש לצד הקבוע, אף בספק קבוע עלינו לחוש לצד זה, דכיון שיש כאן אפשרות לקביעות בצד זה א"א שלא לחוש לו, אבל בדין קבוע לקולא, לענין לסמוך על הצד הקבוע, בספק קבוע א"א לסמוך על צד זה, דכיון שיש כאן אפשרות שאין קביעות, א"א לסמוך על צד זה.

והוסיף הרא"ה, דהאי דינא דבספק קבוע מהני לחומרא, שעלינו לחוש לצד זה מחמת האפשרות לקביעות, היינו מדינא דסד"א לחומרא, דכשם שבספק איסור אזלינן לחומרא, כך עלינו לחוש לצד זה מחמת האפשרות לקביעות, ומשו"ה כ' הב"י, דבמקום דלא בעי רוב אלא מדרבנן, ואנו דנים אם עלינו לחוש לצד זה של ספק קבוע כנגד הרוב, בזה לא נאמר סד"א לחומרא, ואין דין לחוש לצד זה מחמת האפשרות שיש בו קביעות.

פז. ובזה א"ש מה שתמהנו לשי' הרא"ה והב"י, מה שייך לתלות דין ספק קבוע בדין סד"א לחומרא, וממ"נ, אם יש ספק א' אם נבעלה לפסול או לא, אין כאן רוב כלל, ואם יש סי' מוקדם אי הוי קבוע, הו"ל ס"ס, ועוד, מה שייך לדון סד"א לחומרא, בהאי ספק אי הוי קבוע או לא.

ולנתי א"ש היטב, דאמנם ליכא אלא חד ספיקא אם נבעלה לפסול או לא, ובהאי ספק גופא ליכא דין קבוע אלא דין ספק קבוע, וכחו של ספק קבוע הוא לחוש לצד זה מדין סד"א לחומרא, דבמקום סד"א דאזלינן ביה לחומרא, עלינו לחוש לצד שאפשר שיש בו קביעות, ונמצא דהסד"א לחומרא הוא בהא גופא לחוש מחמת אפשרות הקביעות, וכל' הרא"ה.

פב. ומעתה נשוב לדין ספק קבוע, וכבר נתי' לנו דבספק קבוע אין דנים שמא יש כאן דין קבוע, דאף דין קבוע הוא מהל' הכרעת הספקות, דא"א להסתפק שמא הוא קיים, אלא דנאמר דין בפ"ע במקום ספק קבוע, ועלינו לברר מהו אותו הדין.

פג. והנה גבי ספק עדים, מבוי בתוסי דדין הנאמנות הנהוג בספק עדים, הוא להסתפק מחמתן, וכשם שודאי עדים נאמינים בודאי, כך ספק עדים מהני לעשות ספק.

ולפ"ז אם ודאי קבוע היה מועיל להכריע בודאי, ספק קבוע מהני לעשות ספק, אבל כיון דאף ודאי קבוע ל"מ אלא לעשות ספק במקום רוב, מה יהא כוחו של ספק קבוע.

פד. והריטב"א ס"ל, דכוחו של ספק קבוע הוא כדין ס"ס, דקבוע ודאי מהני לעשות ספק, וספק קבוע מהני לעשות ס"ס, וענין הס"ס, הוא לדון שמא יש כאן קבוע שעושה ספק.

ויש בזה חידוש גדול, דאף דאין מסתפקים שמא יש כאן דין קבוע, וככל הנהג', אלא יש דין לעצמו במקום ספק קבוע, מ"מ ענין אותו דין של ספק קבוע, הוא לדון שמא יש כאן קביעות המסופקת.

פה. ומעתה אין להקשות דשם אונס חד הוא, וס"ס שאינו מתהפך, דלעולם ליכא אלא ספק א' אם נבעלה לכשר או לפסול.

דודאי כן הוא, דיש כאן רק ספק א' אם נבעלה לכשר או לפסול, ובהאי ספק גופא נאמרו הלכות ספק קבוע, שדין ספק קבוע הוא לדון כאן ס"ס.

פו. אבל הרא"ה לא ס"ל חידוש זה, דשייך לדון כאן דין ס"ס, ושוב עלינו לדון מהו הדין החדש שנאמר בספק קבוע, אחר שבקבוע ודאי לא נאמר אלא שבכוחו לעשות ספק.

2

בדבר החדש, אבל אי איסור בב"ח שייך לדין כלאים, הרי כך היא צורת כללו של כלאים, לאסור העירוב של ב' דברים המותרין, [ובזה ית' כל מקום שנאמר בו חידוש, ואכ"מ].

ומעתה ד' הר"ן דקבוע חידוש הוא, היינו שדין קבוע יצא מן הכלל לדון בדבר החדש, ואם דין קבוע הוא כדרך הא', שאין המיעוט בטל מחמת קביעותו, או כדרך הב', שהוא דין הלך אחר קבוע, במה יש כאן יציאה מן הכלל, אבל לדרך הג', דבדין קבוע נתחדש דלא ינהגו בספק זה דיני הכרעת הספקות, הרי יצא ספק זה מכלל הספיקות לדון בדבר החדש⁴⁷⁰.

צג. ומעתה נשוב לנדון שפתחנו בו, אם במקום ספק שהמיעוט קבוע, הוי ספק בדין קבוע או ספק אם יש כאן הכרעת רוב, והדבר תלוי בהני ג' דרכים, דלדרך הא', ליכא דין לעצמו בקבוע, ולא נאמר בו אלא דאין כאן הכרעת רוב, וא"כ אין הספק אלא אם יש כאן הכרעת רוב, ולדרך הב' והג', בודאי יש כאן הכרעת רוב, אלא שיש כאן דין קבוע המבטל, או המונע מלהכריע מחמתו, ואין הספק אלא האם יש כאן דין קבוע.

צד. ובוזה נשוב לד' הרמב"ן והרשב"א, דס"ל דבספק אם המיעוט קבוע, אמרינן כיון דאם אינו קבוע יש כאן רוב, ואם הוא קבוע הו"ל מע"מ, עדיין יש כאן רוב; והדברים סתומים, במה יש כאן רוב.

ואמנם הא מיהת שמענו מדבריהם, דכיון דעדיין יש כאן רוב, לא אכפ"ל בספק קבוע, ומבוי להדיא כהדרך הא', [והוא הרשב"א לשיטתו], דכל דין קבוע הוא שאין כאן הכרעת רוב, ואם עדיין יש כאן רוב, ל"מ דין קבוע.

צה. ולפ"ז בספק אם המיעוט קבוע אין הספק בדין קבוע, אלא הספק אם יש כאן רוב או לא, וכבר נתי' לנו (בענף א), דבספק רוב אין דנים שמא יש כאן הכרעת רוב, אלא דין לעצמו, מהי ההכרעה הנוהגת מכח אפשרות שיש כאן רוב.

ונראה בסברא, דדין ההכרעה הקיים מכח האפשרות שיש כאן רוב היא הכרעת ודאית כצד זה, ובספק אם יש רוב כשרים בעיר או מחצה כשרים, יש כאן הכרעה ודאית שהבועל כשר הוא, מדין רוב, שהרי ענין הכרעת רוב הוא מעלת צד זה במה שכן הוא הרוב, ואף במקום ספק רוב, הרי הצד שהבועל כשר יש בו מעלה זו במה שיתכן שכן הוא הרוב, ולעומתו הצד שהבועל פסול איתרע, במה שיתכן שאין כן אלא במיעוט העיר⁴⁷¹.

צו. והן הן ד' הרמב"ן והרשב"א, דבספק קבוע אכתי איכא רובא, דהא במקום ספק אם יש כאן הכרעת רוב, הרי מחמת הספק איכא הכרעה ודאית מדין רוב, וכיון שענין ס' קבוע הוא ספק בהכרעת הרוב, הרי בס' קבוע אמרינן דאיכא הכרעת ודאית מדין רוב.

⁴⁷⁰ ואמנם, יתכן כדרך הב', ויאל דין קבוע מכלל שאר הכרעות הספקות, דאין הולכין אחריו לגמרי כרוב וחזקה וכדו', אלא להסתפק מחמתו, ודחוק, ווגם יתכן מאד דאף חזקה להשתא כן הדבר, דאליבא דשמואל אין כחה אלא לאשויי ספק, וכמש"נ בהערה ²¹³.

⁴⁷¹ ופשוט דהיינו בס' רוב ס' מחלה, אבל בס' רוב כשרים ס' רוב פסולים, הו"ל ספק השקול, וכמב' חולין פ"א ובתוס' כנ"ל.

ובתוס' שם מב' דבספק זה לא אזלינן אחר חזקה, ויל"ע בזה לדברינו, ועי' בגנזי הגר"ח, דבס' עדים מהני חזקה.

פח. והנה בנדון שאנו עוסקים בו, בספק האם המיעוט קבוע או לא, מה דינו, יתכן לעיין בו בשני אופנים, האחד בכוחו של ספק קבוע, וכפי שהארנו (בענף ב), והשני בכוחו של ספק רוב, דהא במקום קבוע לא אזלינן אחר הרוב, ובמקום ספק קבוע, יש כאן ספק בהכרעת רוב, ועלינו לדון בכוחו של ספק רוב.

פט. ואמנם כדי לקבוע כיצד עלינו לדון כאן, אם ספק בדין קבוע או ספק בדין רוב, תלויה בעיקר גדר דין קבוע, וכפי שיתבאר.

דהנה בעיקר דין קבוע נאמרו ג' דרכים:

צ. הא', דדין קבוע הוי סברא בהל' רוב, דלא נימא מיעוטא כמאן דליתא כל שאותו מיעוט קבוע.

וכן מבוי בתוה"ב לרשב"א (שהבאנו בתחילת סימן כא), שמנה דין קבוע בכלל כל הדברים שאינם בטלים ברוב, כבע"ח ובריה, והיינו דהוי סברא שלא נאמר בכה"ג מיעוטא כמאן דליתא; ובדרך זו החזיק הגרש"ש.

צא. והדרך הב', דדין קבוע הוא דין לעצמו, הלך אחר הקבוע, אלא דלא נאמר בו הלך אחר קבוע לגמרי להכריע הספק, אלא הלך אחר קבוע לענין להסתפק בצד הקבוע, ודין זה דהלך אחר קבוע מבטל דין הכרעת רוב, דהרוב בא להכריע שלא להסתפק בצד הקבוע, ודין קבוע מבטלו, לומר הלך אחר קבוע להסתפק בו.

וכן מבוי ברש"י סנהדרין ע"ט, דהק' אמאי אמרינן דקבוע כמ"ע ולא אמרינן קבוע כרוב, הרי ששייך לומר הלך אחר קבוע בודאי כדין רוב, אלא דלא למדנו אלא כמע"מ, והיינו הלך אחר קבוע להסתפק בו.

צב. והדרך הג' הביא הגרא"ו (כאן) בשם הגר"ח, דבדין קבוע נאמר דאע"ג שיש כאן רוב מ"מ לא יועיל הרוב.

ונראה הכוונה בזה, דכיון שבספק זה יש צד קבוע, דינו של ספק זה שלא יכריעו בו בכללי הכרעת הספקות שאין בהם ודאות; ודומיא דאין הולכין בפקו"י אחר הרוב, דחומרת צד המיעוט שיש כאן פיקו"י, מהני שלא יכריעו בו רוב.

וזה נראה ב"ד הר"ן בחולין (פג"ה, והביאו הש"ך קי יד), דקבוע חידוש הוא⁴⁶⁹, והנה חלוק ענין חוק מענין חידוש, וכמבוי בחולין (קח, א) שאמרו דב"ח הוי חידוש דמהיתר והיתר נעשים איסור, ודחו דאשכחן כן בכלאים, והרי כלאים הן מחוקי התורה, (וכמבוי ברש"י ריש חוקת), ומ"מ אם בב"ח ככלאים ל"ה חידוש, והיינו שענין חידוש הוא דבר שיצא מכללו לידון בדבר החדש, ואם כללו של בב"ח הוא דין מאכלות אסורות, הרי הא דהיתר והיתר נעשים איסור הוי יציאה מן הכלל לדון

⁴⁶⁹ וחידוש שם, דמה"ט לא מקרי קבוע אלא כשהיה האיסור נודע קודם שלקה אבל אם לא נודע האיסור נעשה שלקה אע"פ שלאחר שלקה נתגלה האיסור ונעשה קבוע ל"א דלהוי קבוע למפרע, וזהו ככל חידוש, שאינו חל למפרע, ראה הערה ⁸²⁵, ונ"מ למי שלקה בשר מן המקולין ואח"כ נודע שהיתה טרפה ביניהם דשרי דכיון דנעשה שלקה לא היה קבוע דדין קבוע שיהא כמחלה על מחלה חידוש הוא ואין לך בו אלא משעת חידושו ואילך כלומר משנעשה קבוע אבל למפרע לא.